

A FELZÁRKÓZTATÓ OKTATÁS

AFELZÁRKÓZTATÓ OKTATÁS OLYAN, a „normál” iskolákétól eltérő, alternatív oktatási forma, amelyet jelenleg állami kezdeményezésre és állami finanszírozással működtetnek állami és nem állami fenntartású szakképző intézmények. Ezt a képzési formát azoknak a gyerekeknek szánták, akiknek a legnagyobb szükségük van speciális nevelésre és oktatásra, hiszen már általános iskolás korukban kiderült, hogy a „normál” iskolákban nem boldogulnak.

A statisztikák szerint évrátonként a tanulók 3–5 százaléka nem fejezi be az általános iskolát a tanköteles korig. Ezek a fiatalok korábban a felnőttoktatás szférájához tartozó dolgozók általános iskoláiban folytathatták tanulmányaikat. Számuk nem nagy: mindössze 2–3 ezren látogatnak ilyen típusú intézményeket. Jóval nagyobb létszámban (két-háromszor ennyien) vannak azonban azok, akik minden évben lemorzsolódnak az általános iskolából. Ennek a jelenségnek a felismerése, illetve orvoslásának szándéka ihlette az illetékeseket egy újfajta oktatási program, a felzárkóztató oktatás bevezetésére.¹

Felzárkóztató oktatásba olyan 16 és 22 év közötti diákok kerülhetnek, akiknek nincs meg az általános iskolai végzettségük. Közülük azok, akik hat sikeres évfolyamot tudnak maguk mögött, egy kétéves, akik hetet, egy egyéves programban vesznek részt. A diákok az elképzelések szerint a közismereti oktatáson felül különböző szakmákba is betekintést nyernek. Az egy, illetve két év felzárkóztatás után a tanulók a középfokú iskolák 11. osztályában folytathatják tanulmányaikat. A felzárkóztató oktatás bevezetésének ösztönzésére szolgál, hogy a részt vevő diákok után az intézmények dupla fejkvótát igényelhetnek.

Első lépésként a Nemzeti Szakképzési Intézet (NSZI) a jelentkezőkből kiválasztott nyolc ún. bázisiskolát, amelyek többsége 2001-ben, 2002-ben be is indította a felzárkóztató oktatást. Őket követte további kilenc intézmény, azaz a vizsgálat időpontjában összesen 17 település ugyanennyi iskolájában folyt felzárkóztató oktatás. Hozzá kell tenni, hogy a gyakorlatban nem különíthetők el egymástól ilyen szigorúan az intézmények.

A felzárkóztató oktatásról 2004-ben folytattunk szociológiai kutatást a Felsőoktatási Kutatóintézetben. Ennek célja az volt, hogy kiderítsük, milyen felzár-

¹ Lásd a közoktatásról szóló 1993. LXXIX. törvény 1999. és 2003. évi módosítását.

kóztatási ill. speciális oktatási lehetőséget nyújt az oktatási rendszer azoknak a hátrányos helyzetű és szabálykövetési problémákkal küszködő fiataloknak, akiknek nem sikerül elvégezniük az általános iskolát.²

Az intézmények

A 16 „felzárkóztató iskola” mindössze 10 megyében, illetve a fővárosban működik. Két megyében három-három (Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg), egy megyében (Veszprém) két ilyen intézmény található. Figyelemre méltó, hogy Budapesten csak egy intézmény vette fel a felzárkóztató oktatást programjai közé, s a vizsgálat időpontjában négy (!) diák vett benne részt.

Az iskolák fenntartója az esetek alig több mint a felében valamilyen önkormányzat (8 helyi és egy megyei). A nem önkormányzati iskolák között négy alapítványt és három egyházat találni.

A vizsgálat időpontjában a felzárkóztatásban összesen 370 diák vett részt, többségük fiú (77 százalék). Az egyéves programban 117, míg a kétévesben 253 fiatal tanult. Feltűnően magas volt a roma tanulók aránya (30 százalék).

Az iskolálatogatások során szerzett tapasztalatok azt mutatják, hogy az intézmények felzárkóztató oktatása nem mindenben felel meg az említett jogszabályok rögzítette kritériumoknak. A hivatalosnak tekintett NSZI-féle intézménylistán szereplő iskolák közül például kettő a felzárkóztató osztályok közé sorolta azokat az évfolyamokat is, amelyekbe csak a nyolc általános iskolát végzett diákok nyerhetnek felvételt. Egyikőjük felzárkóztatás alatt kizárólag ezt érti. (Ennek az intézménynek az adatait nem elemeztük.) A másik iskolában a „törvény szerinti” felzárkóztatás mellett létezik egy ún. „ugrató” is, amelybe – az előzőhöz hasonlóan – az általános iskolai tanulmányaikat befejezett diákok kerülhetnek.³

A tanárok elmondása alapján intézményük szigorúan tartja magát az előírt korhatárhoz, azaz a diákok életkora mindenütt meghaladja a 16 évet, sehol sem éri el a 22-t. Közlésüket a diákokkal készített kérdőívek megerősítették.⁴

Ha az intézményeket aszerint vizsgáljuk, miképp sorolják be a felvett tanulókat egy- vagy kétéves programokba, vegyes képet kapunk. A programok alapján az iskolákat három típusba lehet csoportosítani. Olyanokba, amelyekben csak egyéves,

2 A felzárkóztató oktatást végző 17 intézményből 2004 februárjában 16-ot kerestünk fel személyesen. Egy iskolát, amelyben három felzárkóztató diák a többi tanulóval együtt, egy osztályban tanul, kihagytuk a vizsgálatból. A kutatás három részből állt. Az iskolák mindegyikében interjút készítettünk egy-egy szakmai oktatóval. Második lépésként az igazgatóval, illetve a felzárkóztató oktatás vezetőjével kitöltöttünk egy statisztikai adatlapot. A felkeresés időpontjában az iskolában tartózkodó, a felzárkóztató oktatásban részt vevő diákokkal is kitöltöttünk egy kérdőívet.

Az interjúk készítésében – a tanulmány szerzőjén kívül – Szabó Ákos és Vég Zoltán Ákos vett részt, szakértőként Liskó Ilona működött közre. A kutatást az NSZI támogatta.

Írásom a tanári interjúk elemzésére épül, azaz a felzárkóztató oktatást az ő szemszögükből mutatom be.

3 Jellemző módon az iskolai kérdőívek kitöltésekor csupán ezt a két „ugrató” osztályt vették figyelembe. A jogszabály szerinti felzárkóztató oktatásban jelenleg tanuló négy diákról mintha megfeleltek volna. Az iskolálatogatáskor jelen tanulmány írójának nem kis nehézséget okozott ennek a négy diáknak a „megtalálása”, azaz olyan tanárra bukkannia, aki tudta, melyik tanteremben tanul aznap a felzárkóztató osztály.

4 Tomasz G. (2004) *Diákok a felzárkóztató oktatásban*. (Kézirat, Felsőoktatási Kutatóintézet)

amelyekben csak kétéves felzárkóztatás folyik, illetve amelyekben mindkettő megtalálható.

A legtisztábbnak tűnik a helyzet abban a három iskolában, amely mindkét oktatási formát, azaz az egy- és a kétéves felzárkóztatást is szerepelteti kínálatában. Ezek az intézmények könnyen tudják végzettség szerint szelektálni a diákokat. Egy iskolában mindazonáltal nem csupán az iskolai végzettséget, de a tényleges tudást is figyelembe veszik. Az első hetekben alaposan figyelik a tanulókat, s előfordulhat, hogy egy kilencedikbe felvett diák – amennyiben könnyen halad az anyaggal – átkerül a tizedik osztályba, azaz számára csak egy évig tart a felzárkóztatás. Meg kell jegyezni, hogy az egy-, illetve kétéves osztályok oktatása mindössze két iskolában különül el teljesen egymástól. Az összes többiben vannak közös óráik a két csoportba tartozó diákoknak.

Öt iskola kizárólag egyéves felzárkóztatást folytat. Ezek közt is találtunk azonban olyat, amelybe a mindössze hat általánost végzettek is felvételt nyerhetnek. Ők egy osztályteremben vannak a többiekkel, s amennyiben sikeresen tanulnak, félévkor megkaphatják a hetedikes, év végén pedig a többiekkel együtt a nyolcadikos bizonyítványt.

Legnagyobb létszámban (nyolcan) vannak azok az iskolák, amelyek kétéves felzárkóztatásra rendezkedtek be. Ezekről általában elmondható, hogy azok a diákok, akiknek papíron már csak egy év hiányzik az általános iskola befejezéséig, automatikusan a második évfolyamra kerülnek. Egy iskola itt is kilóg a sorból. Itt végzettségtől függetlenül mindenkinek két évig kell járnia a felzárkóztatóba. Ez lényegében azt jelenti, hogy a diákok egy részének (akik úgy érkeznek az iskolába, hogy befejezett hét évfolyamot tudnak maguk mögött) kétszer kell járnia a nyolcadik osztályt ahhoz, hogy általános iskolai végzettségre tehessen szert.

A fentiekben felvázolt meglehetősen vegyes, mondhatnánk akár: zavaros kép vagy a felzárkóztató oktatás körüli bizonytalanságra utal vagy arra, hogy az iskolák a felzárkóztató oktatást szándékosan rugalmasan, saját szempontjaikat előnyben részesítve kezelik.

Inkább egyfajta tétováságot vélek felfedezni a felzárkóztató osztályok különböző elnevezéseiben. A legtöbb helyen 9., 10. osztályról beszélnek, gyakran hozzátéve, hogy „szóval a hetedikesek, nyolcadikosok”, van ahol csak „nyolcadikosokként” emlegetik az egyéves felzárkóztatókat, s találoztunk olyan iskolával is, ahol az érintett évfolyamok korábban – a dolgozók általános iskoláiból ismert – 5–6., illetve 7–8. osztály nevet viselték.

E bizonytalanság egyik oka az információhiányban rejlik. Ennek számos explicit és implicit jelével találoztunk. Sok iskolában nagyon megörültek az interjúkészítő intézményi listájának, s rögvest fénymásolták azt. Tehát annak ellenére, hogy bőven húsz alatt van a felzárkóztatást folytató intézmények száma, az iskoláknak egymásról alig van tudomásuk. Sokan közvetlenül is kifejezték azon óhajukat, hogy szeretnék tudni, tényleg helyesen csinálják-e azt, amit csinálnak, s hogy mennyire örülnének, ha gyakrabban nyílna lehetőségük a tapasztalatcserére a többi intézménnyel.

Nagy a bizonytalanság a tantervek, tankönyvek terén is, ahogy erre a későbbiekben még külön kitérek. Nem minden szakoktató hallott például a felzárkóztató oktatás számára készült NSZI-féle tankönyvsorozatról, előfordult, hogy a könyvekhez csak a véletlennek köszönhetően jutottak hozzá.⁵

... Voltam az NSZI-nek egy továbbképzésén két éve, és ott volt az asztalra kikészítve, ott volt egy csomó iromány kipakolva, amiből lehetett elhozni. És ott hozzájutottam egy kincshez, egy NSZI-s kiadvány volt, amiben le volt írva ez a képzés, A-tól Z-ig, ez egy könyv. Abban le volt írva a leadható óraszám, le voltak írva a modulok, le voltak írva hogy melyik tantárgyat melyik évben milyen óraszámban, mi az amit el kell érni, tehát egy szuper dolog volt.

Valószínűleg az említett információhiány okozza a felzárkóztató oktatás tényleges megvalósulásának megfigyelt sokszínűségét, sokféleségét. Központi útmutatás, illetve megfelelő tájékoztatás hiányában az érintett intézmények, illetve az oktatásban részt vevő szakoktatók egyedi, egymástól gyakran igen eltérő megoldásokat alkalmaznak.

Problémát okoz egyes iskolákban maga az osztályozó vizsga is. A legtöbb helyen természetesnek veszik, hogy a felzárkóztatás befejeztével a diákok általános iskolai végzettségre tesznek szert, de vannak kivételek. Az egyik, csak szakképzést folytató intézményben például elárulták, hogy valószínűleg egy kissé megkerülik a törvényt. Szóbeli megállapodást kötöttek ugyanis egy közeli általános iskolával. Az osztályzatokat ők maguk adják, az általános iskola ezek alapján csupán kiállítja a bizonyítványokat, mintegy hitelesíti a végzettséget. Hasonló információhiányról számolt be egy másik iskola tanára is.

Aztán az volt a gond, hogy nem tudtuk a követelményeket, miből kell vizsgáznunk, mit kell tudniuk, hogyan vannak a vizsgák. Most mi vizsgáztatunk vagy az általános iskola, ez még az első két évben abszolút nem volt kiforrva.

Az iskolák zömének nem okozott túlságosan nagy gondot a felzárkóztatás bevezetése. Ők már korábban is többségében hátrányos helyzetű, problémás fiatalokat oktattak, azaz hasonló feladatokat kellett, hogy ellássanak. Találunk köztük volt (vagy még ma is működő) dolgozók általános iskoláját, speciális szakiskolát, vagy alternatív oktatásukról olyan ismert intézményeket mint például a budapesti székhelyű Esély, a szolnoki (volt) Roma Esély vagy a Don Bosco Iskola. A településen belül az intézmények nemritkán alacsony presztízsű iskolának számítanak, amelyeket közvetlen környezetük nemigen kedvel („cigányiskola”), ahova a szülők nem szívesen íratják be gyermeküket, ahol – kellő elhivatottság hiányában – nem nagy lelkesedéssel vállalnak munkát a tanárok.

A legtöbb [más intézményben oktató] kolléga ha csak meghallja azt a nevet, hogy X Y Iskola, akkor azzal már ki lehet kergetni a világból.

Ez lehet az oka annak, hogy a dolgozók általános iskoláiban gyakran alkalmazott elkülönítésre a felzárkóztató intézményekben alig bukkantunk. A dolgozók általános iskolái közismerten ritkán önálló intézmények, inkább egy-egy általános iskola keretén belül működő néhány osztályt jelentenek. Annak érdekében, hogy

⁵ A kisebb betűfokozattal, beljebb helyezett szövegek interjúkból vett idézetek.

az idősebb, „dolgozós” diákok, akiket ráadásul „vagánynak”, „erőszakosabbnak”, „rosszabb magaviseletűnek” tartanak, ne keveredjenek a többiekkel, a „normál” általános iskolásokkal, az intézmények különböző technikákhoz folyamodnak. Vagy időben (a dolgozósok csak délután érkeznek, amikor a többiek már elmentek) vagy – amennyiben erre lehetőség van – térben (külön osztálytermek, esetleg külön épület, épületszárny) elkülönítik őket egymástól.

Nem így a felzárkóztató oktatást folytató iskolákban. Itt legtöbbször hasonló korúak a diákok, felesleges egymástól távol tartani a tanulókat, a felzárkóztatóba járók nem „lőgnak ki a sorból”. Árukodóak a kivételek. Az egyik ilyen intézményben alsó tagozatos általános iskolások is tanulnak. Itt a felzárkóztató programban részt vevő diákokat egy önálló épületszárnyban helyezték el, ahová még a csengő sem hallatszik át. A másik „elkülönítő” intézményben pedig, amelynek inkább az érettségire épülő szakképzés a profilja, a felzárkóztatásokat egy önálló épületben oktatják.

Az elkülönítésnek egy másfajta változatával is találkoztunk egy iskolában, ahol a képzés a város két különböző pontján folyik. Ebben az intézményben a felzárkóztató programra járó diákokat kiragadták korábbi helyükről, s a „nagyok”, a 11., 12. évfolyamosokkal helyezték el egy épületben. (Az idézőjel nem véletlen, hisz nagyjából azonos korú fiatalokról van szó.) Történt ez azért, hogy megakadályozzák a klikkesedést, a *bandásodást*, amire a múltban volt példa. Itt tehát inkább egy fordított elkülönítésről van szó: a felzárkóztatásokat védik a többiektől. (Persze a főcél valószínűleg a zökkenőmentes oktatás, ami az iskola érdekeit is – ha nem elsősorban – szolgálja.)

Láttuk tehát, hogy a felzárkóztató oktatás bevezetése önmagában nem jelentett túlzott problémát az érintett intézmények számára. Felmerülhet a kérdés, hogy milyen megfontolások vezérelték az intézményeket, hogy bekapcsolódjanak az új oktatási programba. A szakokkal készített interjúk nem mindig bizonyultak megfelelőnek ennek a kérdésnek a megválaszolására. A legtöbb tanárhoz hasonlóan ők is ritkán látják át az iskolát mint egészet, inkább csak a saját tantárgyaikra koncentrálnak, arról képesek információt adni. Elfogadták a vezetés döntését, hogy ezentúl más diákokat, kicsit más formában (is) kell oktatniuk, nemigen érdeklődnek a miértek iránt. Nem véletlen tehát, hogy az interjúk alapján nem sikerült fényt deríteni arra, játszott-e a felzárkóztatás bevezetésénél valamiféle szerepet a felzárkóztatásért járó kétszeres fejkvóta, avagy sem.

Mindazonáltal legtöbb helyen egy lelkes, a hátrányos helyzetű fiatalok oktatását szíven viselő vezető képe látszik körvonalazódni, aki kapható mindenfajta újtásra, ezenfelül sikeresen megragadja a pályázati lehetőségeket, hogy iskolájának minél több pénzt szerezzen. Csupán két tanár számolt be a létszámcsökkenésről mint indokról. Egyikőjük munkahelyén 2000-ben megszűntették a felnőttoktatást, s valamivel pótolniuk kellett az így keletkezett tanulói hiányt. A másik intézményben is profilbővítésre volt szükség a diákok számának apadása miatt. Itt először a gimnáziumi képzés felé próbáltak elmozdulni, s csak amikor ennek meghonosításával kudarcot vallottak, álltak rá a felzárkóztatásra.

A felzárkóztatás fogadtatása a tanárok részéről állítólag nem okozott túlságosan nagy gondot. Néhány helyen megemlítettek ugyan olyan oktatót, aki az új feladattal nem bírt megbirkózni, „kiborult”, elhagyta az iskolát, de ezek kivételes esetnek tűnnek. Mint ahogy nem tartom az alábbi idézetet sem mindennapinak – nemcsak a benne világosan megfogalmazott, a saját tanári kar egy részének nyilvánvaló rasszizmusára tett célzása miatt.

Három évvel ezelőtt, mikor bevezettük a felzárkóztató képzést, akkor a tanárok egy része még nem tudta, hogy micsoda is ez, de már akkor voltak olyan tanárok, akik nem örültek, hogy be lesz vezetve a felzárkóztató képzés. Nem örültek neki, hogy nekik a felzárkóztatósokat is kell tanítani, de ezek általában azok voltak, akik különben se bírják az etnikumot.

A dolgozók általános iskoláiból ismert, a felzárkóztató oktatás vélt komolytalanságára utaló, gúnyosnak, lekicsinylőnek szánt becenevekkkel (pl.: „egyetemi képzés”, „Sorbonne”) némely felzárkóztató iskolában is találkoztunk ugyan, de a korai bizonytalanság, értetlenség, „egy-két év alatt négyet bepótolni, hogy is van ez?” a felzárkóztatást több éve bevezető intézményekben mára már a múlté, a tanárok elfogadták az új oktatási formát.

Jelentősebbnek vélem a felzárkóztatásba aktívan bekapcsolódó, tehát a felzárkóztató osztályokat oktató tanárok azon megállapítását, hogy tevékenységükért semmilyen külön pénzt nem kapnak. Ezt némelyek kifejezetten nehezményezik, mondván, hogy sokkal nagyobb erőfeszítést igényel ezekkel a fiatalokkal foglalkozni, mint a „normál” képzésre járókkal.

Bejutás

Ahhoz, hogy egy fiatal bekerülhessen a felzárkóztatásba, természetesen tudnia kell a program létezéséről. Sok esetben volt általános iskolai tanárai hívják fel figyelmét erre a továbbtanulási lehetőségre. Az általános iskolák informálása érdekében némely intézmény szórólapokat készít, a többség azonban meghatározóbbnak véli a személyes kapcsolattartást. Mindezek ellenére általánosnak tűnik a panasz, hogy a középiskolának nincsen megfelelő kapcsolata az általános iskolákkal, így például nem is szereznek tudomást az onnan kihulló gyerekekről. A felvétel a felzárkóztatásba nem szervezeten történik, nagy szerepe van a véletlennek.

A személyes kapcsolat fontossága a diákok szintjén is megnyilvánul. Sokan úgy érkeznek a felzárkóztatásba, hogy előtte már járt ide egy testvérük, egy barátjuk, valamilyen ismerőstől hallottak róla, esetleg személyesen is benéztek már egyszer az iskolába.

A Józsika azért jött [...], mert mondjuk tavaly idejárt a Béluska is. És a Béluskának sikerült megszereznie a szakmunkás bizonyítványt és szeretett odajárni, jól érezte magát. És a Béluskával elértük azt, amit általános iskolában nem, hogy nem lógott, nem hazudozott, meg nem bukott meg, hanem tisztességgel helytállt. És ezt, mondjuk, a Béluska szülei elmondják a Józsika szüleinek.

Nagyon érdekes ennek a működése. Idejön egy kis kocós – elnézést a kifejezésért, de – cigánygyerek, aki hatodikos, vagy hetedikos, és látja, hogy több cigány társa tanul

szakmát. Itt kódorog a telepen. [...] Ezek a gyerekek, amikor látják, hogy a társaik itt tanulnak, és próbálkoznak a munka valamelyik részén helytállni, akkor rákérdeznek esetenként, hogy hogyan kerülnek ide.

A felvételi kérelmét benyújtott gyereket általában minden további nélkül felveszik. A legtöbb iskolában kötelező ugyan egy felvételi beszélgetés, de ez inkább csak a diák megismerését szolgálja, tehát nem tekinthető valamiféle szelekciónak.

Felvételi annyi, hogy jön a gyerek és felvesszük. Szóval, minden gyereket felvesszünk. Nevetni fog, most félfvkor négy vagy öt gyerek jött, jelentkezett, hogy szeretne itt tanulni. Másik iskolából átjönni ide, folytatni tanulmányait.

A fenti idézet amúgy a felzárkóztató oktatás egy újabb rugalmasságára hívja fel a figyelmet: a diákok általában minden probléma nélkül év közben is bekerülhetnek egy-egy felzárkóztató osztályba.

Két iskolában ugyan írásbeli vizsga is követelménynek számít, de ezek jelentősége inkább csak szimbolikus, s – hasonlóan az említett felvételi beszélgetéshez – főleg a diákok megismerése érdekében történik. Egy ilyenén értelmezett „írásbelit” ismertet a következő idézet:

Elbeszélgetünk velük. Kivétel nélkül minden gyerekkel elbeszélgetünk, így személyes kapcsolat van már a felvételnél. Hat-nyolc kolléga ül bent a felvételnél. Különböző kérdéseket tesznek fel, kis írásgyakorlatokat végeztetünk velük. Írjon valamit egy kedves élményéről három mondatban, vagy írja le, hogy kit szeret a legjobban a családban, vagy egyáltalán van-e családja, milyen körülmények között él. Csak egy ilyen kis bemutatkozót. A gyerek egy kis lapocskára három négy mondatot ír le. Ebből nagyon sokat megtudunk.

Felmerülhet a kérdés, hogy a szakiskolák „normál” évfolyamaira járó diákok miként viszonyulnak a felzárkóztató oktatásban részt vevő társaikhoz. Számoltunk azzal a lehetőséggel, hogy bizonyos irigységgel tekintenek rájuk. Hisz a felzárkóztató oktatás tanulói általános iskolai végzettség hiányában is egy-két év alatt befejezhetik a 10. osztályt, s elméletileg zökkenőmentesen bekapcsolódhatnak a szakképzésbe. Ez pedig azt jelenti, hogy – a ténylegesen befejezett évfolyamok számát tekintve – rövidebb idő alatt szerezhettek szakmát, mint azok a diákok, akik például bukás nélkül járták ki az általános iskolát, illetve kerültek a szakképző intézménybe. Ez a logikusnak tűnő érvelés azonban a tanárok szerint nem állja meg a helyét. Mindössze egy iskolában számoltak be a diákok körében tapasztalt ilyesfajta morgolódásról, ellenérzésről.

Lemorzsolódások, hiányzások

Az egyik legjelentősebb problémának a legtöbb tanár a nagy lemorzsolódást tekintti. Vannak fiatalok, akik – szülői nyomásra – csak a különböző szociális kutatások reményében iratkoznak be az iskolába. Őket semmilyen továbbtanulási szándék sem vezérli, nemritkán csak egy-két napot töltenek az iskolában, aztán „eltűnnek”.

[...] Sőt van olyan, sajnos, akit már negyedik éve felvesszük, harmadik éve, mert először nem jött, az anyját küldte be, hogy írjuk be most utólag, a gyereket nem is láttam, de az anyuka azt mondta, de legyen szíves már az iskolalátogatásit is megírni.

A magas lemorzsolódási arányoknak ellentmondani látszanak az idei tanévre vonatkozó adatok, hisz az iskolák szerint a 2003/04-es tanévre beiratkozott diákok túlnyomó többsége, 90 százaléka idén februárban is a padot nyomta. A tanárokkal folytatott beszélgetésekből azonban kiderült, hogy a valós számok jóval alacsonyabbak. Sok fiatal csak hivatalosan számít jelenleg is az iskola diákjának, valójában már hetek-hónapok óta nem jár iskolába, nem tudnak róla semmit.

A lemorzsolódásnak legfőbb oka a hiányzások magas száma. A bukások kisebb jelentőségűek: aki rendszeresen jár órákra, az sok helyen szinte biztosra veheti az év sikeres befejezését. A fentiek miatt, ahogy az az ilyen típusú iskolákban (gondoljunk megint csak a dolgozók általános iskoláira) lenni szokott, a legtöbb helyen meglehetősen rugalmasan kezelik a hiányzásokat. A törvény ugyan előírja az elfogadható igazolatlan órák maximális számát, de ezt csak kevesen veszik szigorúan, hisz *ha tartanánk magunkat a törvényhez, nem lenne diákunk*.

Az engedékenységek különböző formái lehetnek. Van olyan „lágyszívű” tanár, aki elengedi a fáradtak látszó vagy legalábbis magát annak valló diákot. A hiányzást ilyenkor fel sem tünteti az osztálynaplóban. Van, aki figyelembe veszi a gyermek családi háttérét, és szemet huny a felett, ha annak otthon kell maradnia a kistestvérre vigyázni, vagy sikerül pár napos alkalmi munkával hozzájárulnia a családi kasszához. Ilyen esetekben természetesen a hiányzó gyerek megtartása, a lemorzsolódás megakadályozás a cél. Egyesek még az ily módon lehetővé tett későbbi továbbtanulásról is beszámoltak.

... volt nem egy gyerek, akinek hagytam, na ezt a 10 órát még valahogy elnézem neked, mondom magamnak, meg mondom neki, és elvégezte, és azóta szakmunkás lett belőle és dolgozik. Na most, hogyha azt a 10 órát [...] most én nem nézem el neki, mert az lenne legkönnyebb, hogyha 31 óránál írom a levelet, és mész a francba, mert megtehetem mindenféle következmény nélkül, de mi lesz a gyerekekkel. Tehát próbálok egy lépéssel tovább gondolkodni, hogy mi lesz utána.

Gyakori, hogy a hiányzást valamilyen formában be kell pótolni (például plusz házi feladatot kérnek a tanulótól). Kirívó példa az alábbi.

És úgy szoktuk, hogyha összejön ez a 30 óra, akkor ledolgoztatjuk velük, akkor bejönnek plusz műszakra. Például ha délutános, akkor délelőttre is bejön, és akkor „közhasznú” munkát végez. Tehát valamivel ledolgozza azt az időt. De nem gyakorlat. Söpröget, levelet szed, vagy éppen takarít vagy éppen bármit. Vagy fénymásol, pótol, találunk neki munkát, tehát inkább az, hogy az időt érezze, azt az időt amit itt kell letölteni.

A fenti iskolában tehát nem az számít, hogy valamiképp bepótoltassák a diákokkal a tananyagot. A nevelési szempontok felülkerekednek a didaktikain. A diáknak nem annyira a tananyagot kell megtanulnia, mint inkább azt, hogy *iskolába márpedig járni kell*.

Ha a hiányzások száma meghalad egy bizonyos határt, felkeresik a családot. Otthoni telefon megléte esetén először felhívják őket. Ha ez hatástalannak bi-

zonyul, írásban is értesítik a szülőket, felszólító levelet, leveleket postáznak. Azt azonban csak kevés intézmény engedheti meg magának, hogy a vidéken lakó diákokat, illetve családjukat is felkeresse. Ezekben a kivételes helyzetű iskolákban a tanár ilyenkor beül az iskola kocsijába, mikrobuszába, s valóságos „hajtóvadászatot” rendez, hogy begyűjtse a fiatalokat.

Itt kell megjegyezni, hogy a hiányzások miatti utánjárás teszi ki a családdal való kapcsolattartás jelentős hányadát. Fogadóórát ugyan tartanak a szülőknél, de ezekre csak kevesen mennek el: nagyfokú az érdektelenség. Tanári vélemény szerint sok szülő egyáltalán nem törődik azzal, mit és hogyan tanul gyermeke, s az oktatást teljes egészében rábízza az iskolára.

Van olyan diákom, akinek a szülei azt se tudják, hogy milyen osztályba jár.

Végső esetben, ha a hiányzások száma miatt a diákot kénytelenek törölni a névsorból, még mindig megmarad egy (apró) remény az év sikeres befejezésére. A diák osztályozó vizsgára mehet, amelyhez az iskola egyéni felkészítés formájában nyújt segítséget.

Tantervek, tankönyvek

Az iskolák zömében a kerettantervet használják. Ez azonban inkább csak egyfajta kiindulópontot jelent, amire lehet támaszkodni, de amit a legtöbb tanár alaposan átdolgoz, saját maga számára elfogadhatóvá, megvalósíthatóvá tesz. Szerintük ugyanis az ismeretanyagot az ott található formában lehetetlenség átadni. Sok diák minimális ismeretekkel érkezik az iskolába, jóformán írni-olvasni sem tud. Velük teljesen az alapoknál kell kezdeni, ráadásul haladni is csak jóval lassabban lehet. Sok idő megy el az ismétlésre, a tanultak begyakorlására, ami a merev keretek fellazulását, az átadott tudásanyag csökkenését eredményezi. Ezenkívül minden munka az iskolában kell, hogy történjék, hisz a gyerekek többségének eleve hiábavaló lenne leckét feladni. Vannak, akik úgy vélik, hogy a kerettanterv legfeljebb az óraszámokat határozza meg; hogy azon belül mit csinálnak, az teljesen rájuk van bízva.

Néhány helyen készültek helyi tantervek is. Erre példa az az iskola, amely – több más intézményhez hasonlóan – a Phare-programon keresztül kapcsolódott be a felzárkóztatásba. Jellemző azonban, hogy a nyertes pályázathoz készített tantervet a meginterjúvolt szaktanár még így is alaposan átalakította, mielőtt az számára használhatóvá vált. A rugalmasság a saját maguk készítette tanmenetnél is megfigyelhető, hisz a tanárok gyakran kényszerülnek arra, hogy eltérjenek attól.

A szakoktatók a felzárkóztató oktatás legégetőbb problémái közé sorolták a tankönyvhiányt. Sok helyen egyáltalán nem használnak tankönyvet. A tanárok vagy saját maguk készítik a jegyzeteket, s azokat osztják ki a tanulóknak, vagy csupán szóban adják át az anyagot. Utóbbit szemlélteti az alábbi idézet:

Tankönyvük nincs a gyerekeknek. Tehát [...] verbális oktatás folyik, és az ismétlés, ismétlés, ismétlés a tudás atyja.

Az, hogy a többség nem használ tankönyvet, nem azt jelenti, hogy a tanárok részéről ne lenne rá igény. Az interjúkból kitetszett, hogy a legtöbb tanár szívesen tanítana valamilyen tankönyvből, csak sokuknak nincs tudomása arról, hogy egyáltalán léteznének a felzárkóztató oktatásban használható művek. Így rákényszerítve érzik magukat arra, hogy időnként szétnézzenek a helyi vagy az iskolai könyvtárban, hátha rábukkannak valami nekik megfelelő könyvre. Lényegében a véletlenre bízzák magukat.

A szakmai oktatás előkészítése

A kerettantervben nemcsak jól elkülönülnek egymástól a szakmai oktatást előkészítő tantárgyak: a pályaorientáció, a szakmai előkészítő és a szakmai alapozó, de sorrendben egymást követik, egymásra épülnek.

A pályaorientáció fő célja, hogy a tanuló megalapozottan hozza meg pályaválasztási döntését, valamint hogy sikerüljön érdeklődését felkelteni a szakmatanulás iránt. A tantárgy keretében – a kerettanterv készítőinek elképzelései szerint – a tanulók a négy szakterület (a humán, a műszaki, a gazdasági-szolgáltatási és agrár) tevékenységformáit és szakmai lehetőségeit kell, hogy megismerjék. E célból tanulmányi kirándulások, üzemlátogatások, külső szakértők élménybeszámolóinak megismerése is javasolt.

A szakmai előkészítés konkrét tapasztalatszerzésre, a pályaorientáció során megalapozott pályaválasztási döntés megerősítésére irányul. A diákok több szakmacsoporttal ismerkednek meg, s mind elméleti, mind gyakorlati szakmai előkészítő oktatásban részesülnek.

A szakmai előkészítés során megismert szakmacsoportokból a diák kiválaszt egyet, s a szakmai alapozó oktatás keretében ennek a szakmacsoportnak az elméleti és gyakorlati ismereteinek, készségeinek, képességeinek fejlesztése történik.

Elmélet és gyakorlat, elképzelés és megvalósítás között gyakran nagy a különbség, néha áthidalhatatlan a szakadék. Valami hasonló figyelhető meg a felzárkóztató esetében is. A felzárkóztató iskolák a szakmai oktatás terén jelentősen eltérnek egymástól, ráadásul nem mindegyikük tesz mindenben eleget az eredeti elképzeléseknek. A 16 intézmény közül például olyan is akadt, ahol semmilyen formában sem ismertetik meg a diákokat valamilyen szakmával (!).

A felzárkóztató oktatás célkitűzése, ahogy említettem, hogy a diákokat kezdetben minél több szakmacsoporttal ismertessék meg annak érdekében, hogy az így szerzett tapasztalatok alapján képesek legyenek a nekik leginkább megfelelőt kiválasztani, s a szakmai alapozó során már kizárólag arra koncentráljanak.

A legtöbb iskolában a *pályaorientációt* heti egy-két órában külön tantárgyként építették be az órarendbe. A tanulók ennek keretében alapvető ismereteket sajátítanak el. Milyen fontosabb szakmák léteztek a múltban, milyenek jellemzőek manapság. Nagy jelentőséget kap a kommunikációs készségek, illetve a személyiség fejlesztése. Ezeket a célokat szolgálják a különböző szituációs játékok is. Hogyan kell például munkára jelentkezni telefonon, hogyan célszerű felkészülni egy munkaadóval történő felvételi beszélgetésre. Mi a teendő abban az esetben,

ha valaki munkanélkülivé válik. Utóbbi párosulhat a helyi munkaügyi központ felkeresésével. Írásbeli feladatként általában rövid önéletrajzot kell a diákoknak készíteniük.

A későbbi munkavállalással kapcsolatos ismeretek mellett a mindennapi élet egyéb területei is szóba kerülnek – figyelembe véve a felzárkóztatásban tanuló fiatalok speciális helyzetét. Hogyan kell kérvényt írni, kihez kell fordulni, milyen papírok szükségesek a személyi igazolvány beszerezéséhez, a házasságkötéshez, a váláshoz stb. Van, ahol alapvető egészségügyi ismereteket tanulnak a diákok, van ahol elviszik őket a helyi múzeumba. Egy iskolában a fiú tanulók pályaeorientációja a KRESZ tanulását jelenti.

A szituációs játékok egyébként kiváló alkalmat teremtenek arra, hogy a tanár közvetlenebb kapcsolatba kerüljön a diákokkal. Előfordul, hogy a pályaeorientációs óra egy-egy gyerek személyes problémájának megvitatásával kezdődik, s a tanár ahhoz kapcsolódva, abból kiindulva, rögtönzésre kényszerülve tartja meg az órát. Ekképpen a pályaeorientáció az osztályfőnöki óra szerepét is betölti.

Találkoztunk a fentiektől eltérő megoldásokkal is. Egyes helyeken, ahogy azt az ottani elnevezések is sejtetik, nemigen különül el egymástól a három, a későbbi pályaválasztást elősegíteni hivatott tantárgy, néha még a közismereti órák egy részét is a pályaeorientációhoz sorolják. Az összemosódás különösen azokra az iskolákra jellemző, ahol ugyanaz a tanár oktatja ezeket a tantárgyakat.

Árulkodóak néhány iskolában a szakmai tárgyak elnevezései. Több helyen például pályaeorientációnak, pályaeorientációs napnak nevezik a szakmai előkészítőt is, esetleg különbséget tesznek elméleti és gyakorlati orientáció között. (Előbbi fedi azt, amit a képzés elgondolói értenek pályaeorientáció alatt, utóbbi inkább a szakmára felkészítésnek felel meg.)

Valószínűleg kissé sajátos módon értelmezi a pályaeorientációt az az iskola, ahol az alábbi beszélgetésfoszlányt rögzítettük.

Rajzolgatnak, a kézügyességükre vagyok kíváncsi. Hogy körülbelül melyik gyerek milyen kézügyességgel rendelkezik. És annak alapján az ember, a kollégámmal együtt megbeszéljük, hogy körülbelül melyik gyerekre melyik szakmában volna érdemes jobban odafigyelni. Tehát akinek a kézügyessége kicsit gyengébb, de fizikálisan jobb, azt kőművesnek kell, hogy adjuk. Akinek a kézügyessége egy kicsikét jobb, de masszívabb, tehát viszonylag erősebb gyerek, az menjen festőnek, és aki jó kézügyességű, és kicsit gyengébb fizikumú, az tortakészítő lesz.

Az orientáció itt inkább a tanárookra vonatkozik. Ők gyűjtik be az információt arról, hogy milyen képességekkel rendelkeznek a diákok, és ennek alapján tesznek javaslatot a továbbtanulásra. Hozzá kell tenni, a fenti iskola volt az egyetlen a mintában, amely az elképzelhető legalacsonyabb lemorzsolódási rátával büszkélkedhet: az iskola hivatalos adatai szerint a tavalyi évfolyamból az összes beiratkozott diák sikeresen fejezte be a tanévet. Ráadásul mindegyikük megmaradt az iskolában, azaz valamilyen szakmát tanult.

A pályaeorientációnál mennyiségileg is fontosabbnak tűnik a tényleges szakmai oktatás, helyesebben: a bevezetés néhány kiválasztott szakma elméletébe és gya-

korlatába. Ha csupán az óraszámokat nézzük, feltűnő a hasonlóság. Legelterjedtebb változat a heti órarend 4 + 1-es felosztása. A diákok a hét egy napján részesülnek szakmai oktatásban (ez többnyire az iskola valamelyik tanműhelyében, tankertjében történik), a többi nap pedig a közismereti tárgyaké.

Abban is hasonlóságot találtunk, hogy általában nincs külön elmélet és gyakorlat, azok inkább egymásba folynak. Ez persze érthető, ha figyelembe vesszük, hogy általában mindkettőt ugyanaz a szaktanár végzi.

Ez így bevált, hogy miközben tesszük a dolgunkat, tudja azt, hogy milyen szerszámot használ, mi lehet vele a probléma, mit tud vele megoldani, és közben csinálja. Mert így megy a szakmáknál az elmélet.

Egy másik ok lehet, és ezt a tanárok több esetben explicite meg is fogalmazták, hogy az érdemi munkához, tanuláshoz elengedhetetlennek tartják a megfelelő szemléltetést, ennek hiányában szerintük lehetetlen lenne „ezeket a diákokat” bármire megtanítani.

Tehát ebben benne van egyben elmélet és gyakorlat, tehát úgy volt, úgy készítettem a tanmenetet, hogy egy, egy bizonyos részt *átvettünk elméletben*, illetve hát ugye a szemléltetést muszáj náluk, mert különben nem tudnak semmit felfogni.

A személyes kapcsolat fontosságára utal az alábbi idézet, amelyből kitetszik, hogy ezek az órák is rendelkeznek egyfajta „osztályfőnöki” jelleggel, ami a tanárok szerint elengedhetetlen ahhoz, hogy a felzárkóztató diákok figyelmét megfelelően le lehessen kötni.

Az óra az úgy kezdődik, hogy beszélgetünk, akármiről, és miközben beszélgetünk, egy idő után nekik is kedvük támad az agyaggal dolgozni vagy rajzolni.

Az intézmények közti hasonlóságok eltűnnek, ha a szakmai oktatást más szempontok alapján vesszük szemügyre. Ha az intézményeket kissé önkényesen a felkínált szakmák száma szerint csoportosítjuk, kétféle típust különböztethetünk meg. Az egyik csoportot alkotják azok az iskolák, ahol a diákok három vagy annál több szakmába „kóstolhatnak” bele. A 16 intézményből kilencet találtunk ide tartozónak. A többi iskolában kisebb a kínálat, s csupán egy vagy két szakma bemutatása folyik.

Ahol több szakmába avatják be a diákokat, ott ez általában forgószínpadszerűen történik. Több hétig csak egy szakmát tanulnak a fiatalok, majd következik a váltás, s a diákok egy másik (tan)műhelyben végzik a szakmai gyakorlatot.

A gyakorlati részben kóstolhat bele úgymond a szakmába. Nemcsak egyfajta orientáció van, hanem tulajdonképpen mindegyikbe belekóstol egy kicsit. A fiúknak általában kőműves, festő és mezőgazdasági pályaorientációjuk van gyakorlatban [...]. A lányok viszont a vendéglátás, a varrodai, illetve a szakács szakmába kóstolhatnak bele úgymond. Gyakorlat ilyen formán heti egy nap van, ami azt jelenti, hogy 6 óra.

A szakmák ily módon biztosított megismerése után dönti el a diák – ideális esetről van szó, vagyis ha nem morzsolódik le, vagy nem kizárólag az általános iskola befejezését tekintette céljának –, hogy a felzárkóztatás befejeztével milyen szakmát választ. Inkább a kétéves programokra jellemző, hogy e döntését már a felzárkóztatás alatt meghozhatja, s csak a neki megtetszett szakmai előkészítőre jár.

Első évben közismereti tárgyakat tanulnak, de csak négy napban, mert az egyik nap gyakorlati képzés folyik. Ilyenkor forgásszerűen mennek a különböző műhelyekbe. Bejönnek például a hegesztőműhelybe, és heti egy alkalommal négy órát itt vannak. Ilyenkor négy órát bekapcsolódnak a munkákba, mindenki végiglátogat minden műhelyt, és utána mindenki eldönti, hogy hova akar menni. Menni akar a varróműhelybe, vagy inkább a kőművesekhez. Szobafestő-mázoló akar lenni, vagy éppen hegesztő. Ha eldöntötték, akkor oda viszik őket heti egy alkalommal. Négy órában ilyenkor egy kis ízelítőt kap az egész szakmából.

Hasonló megoldást biztosít diákjainak az az intézmény, amely – egyetlenként a meglátogatott iskolák közül – saját maga nem folytat szakképzést. Részletesebb bemutatását azért érzem fontosnak, mert ez a kivétel felhívja a figyelmet arra, hogy felzárkóztató oktatás nem csupán szakiskolában, hanem más típusú oktatási intézményben – jelen esetben egy dolgozók általános iskolájában – is megvalósítható.

Az intézmény profilját két évvel ezelőtt bővítette egy kétéves felzárkóztató oktatás beindításával. Egyfajta szelektálást alkalmaznak: a diákokat felkészültségük alapján osztják be a különböző programokba. Így kerülnek a „gyengébbnek” minősített diákok a felnőttoktatásba, a többiek bekapcsolódhatnak a felzárkóztató oktatásba. (Utóbbiak az interjúalany szerint inkább magatartási, semmint tanulmányi problémák miatt nem fejezték be az általános iskolát.)

Az iskolában nincs szakképzés, ami természetesen azt jelenti, hogy tanműhelyek és gyakorlati helyre alkalmas vállalatokkal kialakított kapcsolataik sincsenek. E hiányt az iskola úgy pótolta, hogy a település szakiskolaival alakított ki egy jól működőnek mondott viszonyt. A diákok négy napot töltenek az anyaiskolában, ahol elméleti oktatásban részesülnek. Az ötödik nap a gyakorlaté. A szoros kapcsolat eredményeként a diákok párhuzamosan haladnak az elméleti és a gyakorlati anyaggal: az iskolában elméletben általában azt veszik át, amit azon a héten manuálisan is gyakorolnak. Az NSZI-féle tantervet használják ugyan, de azt a meginterjúvált szaktanár alaposan átdolgozta.

A kilencedikesek végigjárják azokat a szakiskolákat, amelyekkel az iskola megállapodást kötött. Ily módon lehetőségük nyílik arra, hogy megismerkedjenek a legkülönbözőbb szakmákkal. Ennek az évfolyamnak a célja tehát a tájékozódás, az eligazodás a lehetőségek között. Az első évben szerzett tapasztalatok alapján a diákok kiválasztják a nekik leginkább tetsző iskolát, illetve szakmát, és a 10. osztályban már csak azt tanulják.

A másik, általam mesterségesen alkotott csoportot azok az iskolák alkotják, ahol a diákokat maximum két szakma alapjaiba avatják be. Az ilyen „kétszakmás” felzárkóztatót folytató intézmények egy részében ráadásul a diákoknak már a tanév elején el kell dönteniük, melyik szakmai gyakorlaton szeretnének részt venni. Választásukat tehát előzetes elképzeléseiknek megfelelően, s nem a látottak, ténylegesen tapasztaltak alapján hozzák meg. Legalábbis a fiútanulók számára már maga a választás is megkérdőjelezhető abban a két iskolában, ahol a felkínált szakmák a következők: háztartási ismeretek vagy faipari munkák, illetve varrás vagy mezőgazdasági tevékenység.

A bemutatott szakmák számánál fontosabbnak vélem a tartalmi kérdéseket, a tényleges ismeretátadást, a szaktantárgyak oktatásának minőségét. A szakoktatókkal készült interjúk önmagukban természetesen nem voltak elegendők ahhoz, hogy ezeket tárgyilagosan megítélhessük. Az oktatók saját óráinak rövid leírásaiból, elejtett megjegyzésekből ennek ellenére nem tartom felelőtlennek azt a megállapítást, hogy itt is jelentős eltérések mutatkoznak egyes iskolák és egyes tanárok között.

Természetesen nem vitatom, hogy vannak jó és kevésbé jó tanárok. A szakmai oktatásban megmutatkozó különbségek okát ennek ellenére leginkább a diákok eltérő felkészültségében, helyesebben: annak eltérő tanári megítélésében látom. Két szélsőséges megközelítést találtunk.

Az egyik iskolában a szakmai oktatás terén nem tesznek különbséget felzárkóztató és nem felzárkóztató oktatásban részt vevő diákok közt. Az általános iskolai végzettség nélkül érkezett kilencedikesek ugyanazt tanulják a pályaorientáció és a szakmai előkészítő alatt, mint a nyolcadikos bizonyítványt felmutatni tudó társaik. (Ugyanez vonatkozik a 10. évfolyamra is.) Hozzá kell tenni, hogy a közös foglalkozás a felzárkóztatásba került tanulók alacsony számának tudható be, az az iskola érdekeit is szolgálja. Azáltal ugyanis, hogy a felzárkóztató diákokat „hozzácsapják” a többiekhez, óraszámokat spórolhatnak meg maguknak.

A másik szélsőséget két példával is szemléltetem. Az egyik bemutatásához – minden kommentár nélkül – elegendőnek vélem az alábbi idézetet.

Nincsenek nagyon megterhelve tanítási órákon. Az anyag amit átadnak, vagy amit visszakérnek, az tényleg nagyon minimális. Úgyhogy ők ezzel tökéletesen meg vannak elégedve, ők nagyon jól érzik magukat. Bejárnak, ha nincs kedvük, akkor hazamennek. Mintha nekik találták volna ki ezt az egészet.

A másik iskolában a diákok ugyan egy bérelt tanműhelyben tanulnak (különböző fém- és faipari szakmák megismertetése a cél), de magában az iskolában is folyik szakmainak nevezett oktatás, mely utóbbi azonban interjúalanyunk szerint is inkább emlékeztet egy általános iskolai gyakorlati órára, semmint valódi szakiskolai szakmai előkészítőre. Ráadásul a szavakból nem nehéz kiolvasni, hogy a szakmai oktatás helyett fontosabbnak vélik a diákok nevelését.

Ugye dolgoztatni őket nem lehet, mert olyan osztályba járnak, de ugye ez hál' Istennek olyasmiról, mint az általános iskolai gyakorlati foglalkozás, kicsit rajzolunk, kicsit írunk, kicsit dobozt ragasztunk, kicsit szegelőnk, csináltunk madáretetőket.

Az interjúrészletekkel illusztrált szélsőségek között helyezhető el a többi intézményben folyó szakmára felkészítés. Tudni kell, hogy a szakoktatók, akikkel az interjúkat készítettük, több éve, esetenként több évtizede tanítanak szakterületükön. Az utóbbi időben megismerték a szakiskolák első két évében folyó pályaorientációs, szakmai előkészítő képzést is, kialakították saját tanítási módszereiket, amelyekben nem sokat változtatnak az évek során. Egy kezdő tanárral ellentétben nem kell minden órára külön felkészülniük. A felzárkóztatásba bekapcsolódván sem várható el tőlük, hogy radikálisan szakítsanak bevált receptjükön. Inkább csak módosításokat hajtanak végre – tekintettel a programban részt vevő diákok

(általában) alacsonyabb tudására, hiányosabb felkészültségére. Ahogy azt már a tantervek ismertetése során is említettük, többen megfogalmazták, hogy jóval nehezebb, sokkal lassabban lehet csak a felzárkóztató oktatásba bekerült diákokkal haladni, jóval több ismétlésre, begyakorlásra, „szájba rágásra” van szükség. Az alábbi két példát ízelítőnek szánom csupán annak ábrázolására, miként zajlik konkrétan a szakoktatás.

És akkor utána pedig bementünk a kabinetbe, és akkor na, mit tanultunk? És akkor a szendvicsektől eljutottunk a salátáig, leveseket is készítettünk magunknak. Voltunk bevásárolni. Hogyan kell a boltban, mert sajnos vannak olyan problémáink, hogy nem tudunk számolni a pénzzel, és úgy éreztük, hogy ez fontos. Benne volt a tananyagban. A vásárlás, boltba megyünk közösen, és a többi meg figyelte, hogy kér, hogy ad vissza. Ezt amúgy szituációs játékként órán is el szoktuk játszani. Hát amikor elmélet van. A könnyűipar az pedig ... hát olyat kellett belevinni, hogy szövés, akkor kispárnát készítettünk, ajándéktárgyakat készítettünk, varrtunk, hímeztünk. Hát amit tudtunk. De itt is voltunk boltban, rongyosboltban, és abból készítettünk, hogy ha otthon van a, például a padláson, mit tudom, milyen ruhadarab, akkor abból is mennyire sok hasznos dolgot tudunk készíteni. Meg, akkor volt tavasz, ősz, a különböző növényi dolgokat is felhasználtuk. Tehát olyan természetben megtalálható anyagokat is felhasználtunk.

A nőiruha-készítést úgy kezdtük, hogy azért valami fogalmuk legyen erről az egészről. Milyen a női testalkat, milyen, mi alapján csoportosítjuk a női testalkatokat, hogyha feszes a testtartása, milyen az, hogyha csapott a válla, tehát ilyen általános dolgokat. [...] Megmértük a saját méreteinket, és majd erre egy nagyon egyszerű kis szoknyát fogunk szerkeszteni. Ha van kedvük, akkor ezt saját maguknak nagyban megszerkeszthetik, és aztán a varrógépek ott vannak beüzemelve. Papíron először, cérna nélkül egyenesen, megpróbálnak varrni, aztán cikkcakkban, aztán kicsit hullámosan, és aztán ha ezek így mennek, és tudja, hol kell megállni, akkor befűzzük a varrógépet, megpróbáljuk mindezt anyagon, és hát az ilyen nagyon egyszerű, hogy két anyagot összefog és összevarrja, vagy franciavarrást készítenek például az ágyneműknél, vagy szűkítő varrást csinálnak. És aztán hogyha ezek nagyon mennek, akkor majd bonyolítjuk, kézelőket, hasítékokat, gallérokat, ingszéleket fogunk csinálni.

Összefoglalás

A felzárkóztató oktatás megvalósulása jelenleg igen változatos formában történik, sok az egyedi megoldás. Az egyetlen, összes intézmény által osztott jellemvonásnak a jogszabály előírta 16–22 éves bekerülési korhatár tűnik. Az egy-, illetve kétéves programba való bejutás terén eltérő a gyakorlat. Ugyanez vonatkozik arra a módra is, ahogy az intézmények növendékeiket megismertetik a szakmák világával. A feltárt eltérések nagyrészt azzal magyarázhatók, hogy új oktatási formáról lévén szó, a program egyelőre még kísérleti szakaszban van. Az intézmények az előírások, valamint a saját elképzelések és feltételrendszerek között lavíroznak. Az elmélet- és a gyakorlatorientáltság közti különbséget jól szemléltette a meginterjúvolt tanárok azon megjegyzései, miszerint a valóságot kevésbé

ismerő szakemberek eltervezte felzárkóztató oktatást nem lehet egy az egyben átültetni a gyakorlatba.

A felzárkóztató oktatásban tapasztalt magas lemorzsolódási arányok elgondolkoztatóak, jóllehet nem meglepőek, ha tekintetbe vesszük, hogy a programban részt vevő diákok sorozatos iskolai kudarccal a hátuk mögött érkeznek az intézményekbe. A tanulás, az iskolába járás újbóli megszerettetése nem egyszerű feladat elé állítja a pedagógusokat.

A felzárkóztatás utáni továbbtanulás egyelőre még nehezen mérhető. Azokban az iskolákban, ahol már vannak a programból kikerülő diákok, a számok nem túl szívdertők. A 2002/2003-as tanévben az egyéves felzárkóztató oktatást sikeresen befejezettek kevesebb mint kétharmada tanul jelenleg is, azaz került át egy szakiskola 11. osztályába. (Az összes, a felzárkóztatásba beiratkozott tanulót tekintve ugyanez az arány 50 százalék alá csökken.) Ez azt jelenti, hogy a felzárkóztató oktatás fő célját, az általános iskolából kibukott tanulók visszavezetését az oktatási rendszerbe, oly módon, hogy a szakmaszerzés lehetőségét is biztosítsák nekik, egyelőre alig éri el. Valószínűleg tudomásul kell venni, hogy a fiatalok egy része a felzárkóztató oktatástól csak az általános iskolai végzettség megszerzését várja el, s nem gondol az azt követő továbbtanulásra, illetve szakmaszerzésre.

Úgy érzem, hogy a pár évvel ezelőtt bevezetett felzárkóztató oktatásnak eddig nem sikerült beváltania a hozzáfűzött reményeket. Ezzel a megjegyzéssel nem arra a tiszteletre méltó munkára utalok, amelyet a felzárkóztató programban részt vevő intézmények és tanárok végeznek. Sikertelenségnek a felzárkóztató intézmények, illetve a felzárkóztató oktatásba bevont diákok alacsony számát tekintem. Még a sokak által már évek óta leírt dolgozók általános iskoláiban is nagyságrendekkel több diák tanul, mint ebben az új, a szakképzés megszerzését is közelebb hozni szándékozó oktatási formában. Azon korábbi aggodalmak tehát, hogy a felzárkóztatásban részt vevő diákok után járó dupla fejkvóta miatt sok iskola „le fog csapni” erre az új oktatási formára, s így jelentős többletkiadást jelent majd a költségvetésnek, nem állják meg a helyüket. Ennek fő okát a program nem kielégítő ismertetésében látom. Az intézmények jelentős részéhez valószínűleg még el sem jutott a híre annak, hogy lehetőségük nyílik kapuikon belül „második esély” iskoláit nyitni. A reklámozás hiánya helyi szinten is tetten érhető. Az iskolák többsége alacsony érdeklődésről számolt be a diákok részéről, és valószínűleg azoknak az általános iskolai tanároknak az érdeklődését sem sikerült felkelteni, akik ezt a képzési formát kudarcos tanítványaiknak javasolhatnák.

TOMASZ GÁBOR